

П. Д. Фомін, В. В. Грубник, О. І. Ткаченко, В. М. Сидоренко

ВИДАТНИЙ РЕФОРМАТОР ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ До 100-річчя з дня народження В. Д. Братуся

Київський національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ, Україна,
Одеський національний медичний університет, Одеса, Україна

УДК 61(09)61(477)(092)

П. Д. Фомин, В. В. Грубник, А. И. Ткаченко, В. М. Сидоренко

ВЫДАЮЩИЙСЯ РЕФОРМАТОР ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УКРАИНЫ (К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ В. Д. БРАТУСЯ)

*Київський національний медичний університет імені А. А. Богомольця, Київ, Україна,
Одеський національний медичний університет, Одеса, Україна*

Стаття посвячена видаючомуся організатору здравоохранения, государственному деятелю, хирургу, ученому, члену-корреспонденту НАН и АМН Украины, заслуженному деятелю науки Украины, лауреату Государственной премии Украины, премии им. акад. А. А. Богомольца НАН Украины, доктору медицинских наук, профессору Национального медицинского университета имени А. А. Богомольца, хирургу по зову сердца, настоящему патриоту своего дела и своей Родины — Василию Дмитриевичу Братусю.

Ключевые слова: хирургия, руководители отрасли здравоохранения, Национальный медицинский университет имени А. А. Богомольца.

UDC 61(09)61(477)(092)

P. D Fomin, V. V. Grubnik, O. I. Tkachenko, V. M. Sydorenko

PROMINENT REFORMER IN THE SPHERE OF HEALTH CARE OF UKRAINE (100 YEAR ANNIVERSARY OF BIRTH OF V. D. BRATUS')

*O. O. Bohomolets Kyiv National Medical University, Kyiv, Ukraine,
Odessa National Medical University, Odessa, Ukraine*

The article is dedicated to the memory and respect of the prominent public health organizer, statesman, surgeon, scientist, corresponding member of NAS and NAMS of Ukraine, Honored Scientist of Ukraine, laureate of the State Prize, O. O. Bohomolets Prize, Medical Doctor, professor of O. O. Bohomolets National Medical University, true patriot of his duties and country — Vasily Dmitrievich Bratus.

Key words: surgery, heads of Health Care Department, O. O. Bohomolets National Medical University.

Василь Дмитрович Братусь народився 26 грудня 1916 року в трудовій селянській сім'ї. Дитячі роки та навчання в семирічній школі пройшли в селі Рогозів Бориспільського району Київської області. З 1932 по 1935 роки навчався у Київському медичному технікумі, який закінчив з відзнакою, за що отримав право вступу до Київського медичного інституту. Після закінчення чотирьох курсів навчання в інституті в 1939 році призваний до лав Червоної Армії та зарахований на п'ятий курс новоствореної Куйбишевської військово-

медичної академії. Проте там провчився лише три місяці, бо в 1939 році почалася війна з Фінляндією. Наприкінці грудня 1939 року відправлений до Ленінградської військово-медичної академії, де склав державні іспити й одержав диплом лікаря. З початку січня 1940 року і до кінця війни з білофінами працював лікарем ліжного батальйону на Карельській ділянці фронту і побував з боями в глибинному тилу на території Фінляндії. Після закінчення війни відряджений до Куйбишевської військово-медичної академії, де пройшов пів-

торарічну підготовку як хірург військового та армійського районів. З першого і до останнього днів Великої Вітчизняної війни працював на фронті провідним хірургом медсанбату, а потім армійського та фронтового госпіталю. Нагороджений сімома орденами та сімнадцятьма медалями Радянського Союзу.

Протягом 1954–1956 і 1968–1975 років Василь Дмитрович Братусь, талановитий хірург за фахом, член-кореспондент НАН і АМН України, очолював Міністерство охорони здоров'я Української РСР. Це був, до речі,





В. Д. Братусь

єдиний в республіці факт, коли на таку високу посаду одну і ту ж людину призначали двічі, що, насамперед, зумовлено високими професійними та моральними якостями Василя Дмитровича, який, втім, ніколи не покидав покликання всього свого життя — хірургію.

Знаменно, що пролог кар'єри В. Д. Братуся як міністра розпочався з посади заступника начальника Головного управління вищих навчальних закладів МОЗ УРСР. В 1949 році його, на той час кандидата медичних наук, хірурга-фронтовика, запросив до бесіди тодішній очільник Мінохоронздоров'я республіки Левко Іванович Медвідь. «Відбулася довга розмова щодо моєї служби у військово-медичних установах в роки Великої Вітчизняної війни, — пише Василь Братусь у своїй книзі «Спогади про минуле, погляди на сучасне», — про моє бачення першочергових потреб підготування медичних кадрів, яких було недостатньо в перші післявоєнні роки. Далі Медвідь перейшов до більш конкретної розмови. Він вирішив виступити з ініціативою не тільки відновлення повноцінної діяльності медичних інститутів, які вже діяли в Україні, а й швидко створити нові, зокре-



Пройшовши випробування війною, Василь Дмитрович став досвідченим хірургом

ма, у Івано-Франківську, Чернівцях, Тернополі, Ужгороді. Для цього був необхідний підбір, насамперед, керівних кадрів для нових кафедр. Було висловлено ідею залучити для цього передусім молодих доцентів із сталих кадрових вузів. Кандидатури на посади директорів нових інститутів на той час вже були підбрані. На завершення розмови мені запропонували посаду заступника начальника Головного управління вищими навчальними закладами міністерства. Причому із збереженням посади асистента кафедри хірургії. Я пристав на цю пропозицію...».

Невдовзі В. Д. Братусь був призначений першим заступником міністра охорони здоров'я. А вже в грудні 1953 року його викликав для офіційної зустрічі перший секретар ЦК Компартії України О. І. Кириченко і запропонував посаду міністра. У згаданій вище книзі Василь Дмитрович пише, що вважав себе не досить підготовленим для такої місії та запропонував замість себе кілька прізвищ інших кандидатів. Та рішення «зверху» вже було прийнято. І новий міністр приступив до виконання своїх дуже непростих обов'язків. Од-

ним із нагальних завдань, як з'ясувалося, було невідкладне поліпшення роботи санітарно-епідеміологічної служби як запоруки профілактичної медицини. З цього приводу відбулася ґрунтовна зустріч міністра В. Братуся з відомим вченим в галузі комунальної гігієни академіком О. М. Марзеєвим. Разом вони накреслили подальші кроки «реанімації» галузі з метою вивести її у ранг першорядних. Саме завдяки новаторським змінам, що були проведені В. Братусем в саніта-демслужбі, в 1970 році вдалося оперативно й ефективно загасити спалах епідемії холери на півдні України. У чому, до речі, неабияк допомогли поради академіка-епідеміолога Л. В. Громашевського.

Крім того, саме міністр В. Братусь провів практично докорінну реорганізацію регіональної системи охорони здоров'я. Йдеться про рішення щодо закриття частини застарілих дільничних лікарень, залишивши замість них ФАПІ. Натомість, як компенсація цього кроку, був суттєво змінений статус центральних районних лікарень. Їхні можливості були значно зміцнені і розширені створенням потужних відділень хірургії, терапії, акушер-





Від селянського хлопчика до державного діяча — таким був життєвий шлях Василя Дмитровича Братуса

ства та гінекології, дитячих та інфекційних хвороб. Щодо вузької лікарської спеціалізації (нейрохірургія, офтальмологія, ендокринологія, торакальна хірургія тощо), то її було сконцентровано в обласних клінічних лікарнях. Як показала подальша практика, проведені В. Братусем реформаторські зміни в лічені роки значно підвищили якість надання медичної допомоги широким верствам населення.

Була в успішного міністра і низка інших задумів щодо удосконалення оздоровчої галузі. Проте тоді їм не судилося збутися з тієї простої причини, що Василя Братуса несподівано було знято з посади. А вийшло ось таке...

В 1956 році в Одесі широко відзначали 80-річний ювілей славетного хірурга-офтальмолога академіка В. П. Філатова. За пропозицією першого секретаря ЦК КПУ О. І. Кириченка, на святкування був запрошений і міністр Братусь. Під час урочистого засідання в Одеському оперному театрі в своїй промові Василь Дмитро-

вич, зокрема, сказав: «Коли б Петро Чайковський писав свою славнозвісну оперу «Іоланта» сьогодні, то йому не потрібно було б шукати мудреця зі Сходу для повернення зору дівчині. Я впевнений, що композитор доручив би це зробити нашому ювіляру...». Як згадують очевидці, після цих слів стіни театру здригнулися від бурхливих оплесків!

Саме під час того перебування в Одесі Василя Дмитровича влаштували не в готелі, а в Одеському санаторії імені Чкалова, що належав до Четвертого управління МОЗ. Наступного дня після зборів в Оперному театрі він вирішив ознайомитися із санаторієм. Оглядаючи його територію, дійшов до невеличкого одноповерхового корпусу, впритул до якого було розпочато будівництво високого бетонного паркану. Міністр запитав головного лікаря, для чого зводиться це неподобство. Той відповів, що таким був наказ «самого Кириченка». Як з'ясувалося, партійний високопосадовець «наклав око» на розташований поряд із санаторієм палац, який до революції належав персидському шахові, і хотів приєднати до своєї розкішної резиденції близько гектара санаторської землі. Василь Дмитрович був не на жарт обурений таким цинічним наміром і дав вказівку «посунути» паркан подалі від корпусу.

Коли О. Кириченко, приїхавши до Одеси, побачив ті зміни, він спитав головного лікаря, мовляв, хто дав таке розпорядження. «Міністр Братусь», — була відповідь. «Братусь вже не міністр», — різко заявив функціонер... Василь Дмитрович був знятий з посади. Згодом він очолив Київський інститут вдосконалення лікарів — найпотужнішу ланку післядипломної лікарської освіти, що мала союзне підпорядкування. А в 1959 році В. Братусь став ректором Київського медичного інституту імені О. О. Бо-

гомольця. Тут він відзначився тим, що значно зміцнив кадровий склад вишу, запросивши на посади керівників кількох кафедр знаних вчених, таких як Микита Маньковський, Микола Зайко, Анатолій Позмогов, Рафаїл Габович, Георгій Бурчинський та ін. І сьогодні тут, вже в Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця, з великою вдячністю згадують період керівництва КМІ (1959–1966) Василем Братусем.

...У 1968 році в уряді УРСР відбулися певні кадрові зміни, в результаті яких звільнилося крісло міністра охорони здоров'я. На той час у першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста не було іншої кандидатури, окрім Василя Братуса, якого він добре знав ще з часів його першої міністерської каденції. Так Василь Дмитрович знову повернувся до міністерства на вулиці Грушевського. Серед доленосних справ двічі міністра хотілося б, насамперед, відзначити його неоцінений вклад у розвиток медичної науки. Були значно підсилені науково-дослідні інститути в галузях серцево-судинної хірургії, отоларингології, гігієни праці та професійних захворювань, охорони материнства та дитинства, урології, ендокринології та обміну речовин, медичної радіології. В. Братусь високо оцінив можливості таких українських вчених, як О. І. Коломійченко, О. О. Шалімов, М. М. Амосов, М. М. Горев, А. П. Ромоданов, В. С. Карпенко, Н. Пучковська, Л. Т. Мала, В. П. Комісаренко. Василь Дмитрович традиційно приділяв чималу увагу саме профілактичній медицині як великій силі запобігання інфекційним захворюванням.

Особливо вражає той факт, що при всій своїй колосальній зайнятості, він все ж таки не покидав хірургічної практики. Щосуботи о сьомій ранку він вже був в операційній столичної лікарні № 15, що на Подолі. До речі, згодом саме тут він



очолив одну з кафедр хірургії НМУ імені О. О. Богомольця, яка потім переїхала в новозбудовану лікарню № 12 на Печерську.

Чи не найулюбленішою втіхою В. Братуся було відвідування Національної наукової медичної бібліотеки України, де він просиджував у читальному залі по кілька годин поспіль. Саме завдяки його сприянню цей храм книги і знань отримав гідне помешкання, де міститься і донині.

Видатний державний діяч України, славетний військовий хірург, засновник спеціалізованих напрямів у хірургії нового часу — шлунково-кишкової хірургії та комбустіології, Василь Братусь був нагороджений орденами Леніна, Жовтневої Революції, Трудового Червоного Прапора, Богдана Хмельницького, Вітчизняної війни I і II ступенів, орденом «За заслуги» II ступеня, орденом Ярослава Мудрого V ступеня і 18 бойовими і трудовими медалями. Але одягав парадний мундир з усіма цими регаліями В. Д. Братусь тільки на свято Великої Перемоги.

У 1972 році, вже пішовши з поста міністра, Василь Дмитрович був обраний членом-кореспондентом Національної академії наук України. Про великі досягнення в медичній науці свідчить і присудження

йому премії О. О. Богомольця НАН України (1969) і Державної премії в галузі науки і техніки (1981).

Наостанок відзначимо, що при всіх своїх високих посадах і значних заслугах Василь Дмитрович завжди залишався простою, доступною, привітною людиною. Особливе місце в його душі належало фронтовим побратимам. Він ніколи не ділив людей «за рангами», однаково щиро вітаючи в своєму міністерському кабінеті і партійних босів, і простих відвідувачів. Неодмінно вставав з-за робочого столу, робив крок назустріч, сердечно простягав руку...

Колектив кафедри та створена ним хірургічна школа в Україні не лише дотримуються моральних і професійних традицій свого найпочеснішого наставника, але також примножують їх.

Наприкінці 2016 року на одному з корпусів Національного медичного університету імені академіка О. О. Богомольця було урочисто відкрито меморіальну дошку на честь 100-річчя з дня народження славетного ректора, але найкращим пам'ятником є наша пам'ять про Великого громадянина, який жив з нами та до кінця своїх днів залишався вірним своєму хірургічному покликанню, яке не змогли «за-

тьмарити» високі керівні посади. Це був дійсно хірург за покликом серця, справжній патріот своєї справи, своєї Батьківщини...

ЛІТЕРАТУРА

1. *Братусь* Василь Дмитрович. 26.12.1916 – 11.10.2008 : біобібліогр. покажч. / уклад. : М. І. Гулівець, Г. М. Зубченко ; наук. ред. Р. І. Павленко ; відп. за вип. Т. А. Остапенко ; ННМБУ. – Київ : [б. в.], 2008. – 42 с. : іл., портр. – (Славні імена укр. мед. книги : мед. б-ки України в особах, док., бібліогр). НБУВ: Р112440

2. *Москаленко В. Ф.* Васи́лий Дми́триевич Бра́тусь. Пу́ть на вершини хірургії : монографія / В. Ф. Москаленко, П. Д. Фомин, Ю. Г. Виленский. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 511 с.

3. *Спогади* про минуле, погляди на сучасне : монографія / В. Д. Братусь ; вступ. сл. М. П. Павловського. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 199 с.

REFERENCES

1. Bratus' Vasyi' Dmytrovich. 26.12.1916–11.10.2008, bibliographic alph., eds M. I. Gulivets', G. M. Zubchenko ; scient. ed. R. I. Pavlenko, the chief of public. T. A. Ostapenko ; NNMBU. Kyiv, 2008. 42 p. il., portr. (Glorious names of ucr. medical book: med. libraries of Ukraine in persons, authorities, bibliogr). NBOUV: R112440

2. Moskalenko V.F., Fomin P.D., Vilenskiy Yu.G. Vasiliy Dmitrievich Bratus'. *Put' na vershiny khirurgii*. Monografy. Vinnitsa, Nova Knyga, 2012. 511 p.

3. Bratus V.D., introduction word of Pavlovsky M.P. Flashbacks about the past, view at the present day. Monography]. Vinnitsa, New Book, 2007, 199 p.

Надійшла 24.02.2017

Рецензент д-р мед. наук,
проф. В. Й. Кресюн

